

ТАРАҚҚИЁТ СТРАТЕГИЯСИ ВА КОНСТИТУЦИЯ ИСЛОҲОТИ

Ч. Насриддинов

Чирчиқ ОТҚМБЮ Гуманитар фанлар кафедраси доценти

АННОТАЦИЯ

Мақолада мамлакатимиз конституциясини ўзгартириш зарурати ҳақида фикр – мулоҳазалар баён этилган. Муаллиф шу орқали жамият ривожини таъминлаш мумкинлигига ишонч билдирган.

Калит сўзлар. Конституция, тараққиёт стратегияси, ислоҳот, демократик жамият, парламент, маъмурий ҳудуд.

ABSTRACT

In the article, different ideas about the need for the changes of the constitution of our republic are presented. The author believes in providing the development of society with these changes.

Keywords. Constitution, strategy of development, reformation, democratic society, parliament, administrative region.

КИРИШ

Мамлакатимиз Конституцияси қабул қилинган санага яқинда 30 йил тўлди. Агар бу вақтни инсон умрига қиёслайдиган бўлсак, қисқа давр эмас; шу давр ичида янги бир авлод вояга етиб, жамият, умуман дунёнинг ижтимоий – иқтисодий ҳамда сиёсий - мафкуравий манзараси таниб бўлмас даражада ўзгариб кетди. Айтмоқчиманки, шунча йиллар ўтиб, конституциямизга, унинг ижтимоий-сиёсий оқибатларига баҳо берсак бўлади, аниқроғи, шундай баҳони беришимиз зарур, токи кейинги ҳаётимиз яхшироқ, фаровонроқ бўлсин! Қолаверса, вақт ўтган сари ҳар қандай мукамал тизим ҳам заифлашиб, янги, ўзгарган шароитларга мос келмай қолади – уни такомиллаштириш зарурати пайдо бўлади. Эҳтимол, конституциямиз 30 йил аввалги шароит нуқтаи назаридан тўғри бўлгандир, бироқ бугунги кун назари билан қарасак, унда етишмайдиган ва ортиқча ўринлар борлиги кўзга ташланиб қолади. Яқинда Россия Федерацияси Конституциясига киритилган ўзгартишларни бунга мисол қилиб келтириш мумкин. “Агар дунё тажрибасига назар ташлайдиган бўлсак, - деган эди Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев - туб бурилиш даврида кўпгина давлатларда конституциявий ислоҳотлар амалга оширилганини кўрамиз. Шу сабабли,

...жаҳон конституциявий тажрибасини ўрганиб, пухта ўйлаган ҳолда бугунги ва келгуси тараққиётимизни белгилаб берадиган Асосий қонунимизни такомиллаштириш масаласини ҳам кўриб чиқишимиз керак”. Шу маънода, бир фуқаро, зиёли сифатида конституциямиз, уни ўзгартириш зарурати ҳақидаги ўзимнинг шахсий фикрларим билан ўртоқлашмоқчи эдим.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА НАТИЖАЛАР

Конституциямиздаги муҳим кемтикликлардан бири шуки, унда демократик жамият қуриш талабларидан бири бўлган импечмент, яъни Президентга ишончсизлик билдириш имконияти назарда тутилмаган. Бу нарса давлат ҳокимиятлари, айниқса, Президент ҳокимиятининг тийилиб туриш тамойилига амал қилишини имконсиз қилиб қўяди. Яна бир таклифим мамлакатимизни Президент Республикасидан Парламент Республикасига ўтказиш зарурати билан боғлиқ. Чунки бизда тарихан қарор топган шарт-шароит, миллий менталитет, миллий зеҳният нуқтаи назаридан сиёсий бошқарувнинг Президент Республикаси шакли ўзини оқламади. Жамиятимизда авж олган коррупция ва жиноятчилик, инсон ҳуқуқларининг поймол этилиши, неча юз минглаб юртдошларимизнинг мамлакатдан чиқиб кетаётганлиги бунинг исботи бўла олади. Агар мазкур ўзгаришни амалга оширсак, конституциямизнинг 10-моддасида ёзиб қўйилган: “Ўзбекистон халқи номидан фақат у сайлаган Республика Олий Мажлиси ва Президенти иш олиб бориши мумкин”, деган муҳим қонуннинг ижросини таъминлаган бўламиз. Шундагина Парламент чинакамига “халқ уйи”га айлана олади.

Учинчидан, мамлакатимизда вице-президентлик институтини, лавозимини қайта тиклаш зарур. Тўғри, ҳозирги ҳолатда Ўзбекистон Республикасининг амалдаги Президенти ўз вазифаларини бажара олмайдиган ҳолатларда унинг вазифа ва ваколатлари вақтинча Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати раисининг зиммасига юклатилиши 96-моддада кўрсатиб ўтилган. Лекин бунинг етарли эмаслигини ҳаёт кўрсатди. Агар вице-президентлик лавозими қайта тикланиб, у бир вақтнинг ўзида Сенатга раислик қилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди. Шунда ҳар турли тушуниксиз ҳолатлар бўлмасди. Давлат бошқарувининг бу шакли дунёнинг энг демократик мамлакатларидан бири бўлган АҚШда яхши маънода ўз ифодасини топган.

Яна бир таклифим Конституциянинг ҳаётчанлигини таъминлаш билан боғлиқ. Гап шундаки, унда ёзиб қўйилган кўпгина талаблар ҳаётда ўз аксини топмаяпти. Масалан, 67-моддада цензурага йўл қўйилмаслиги кўрсатиб ўтилган бўлса-да, биз ҳаётда

бунинг аксини кўраимиз. Ёки, судларнинг мустақиллиги ҳақидаги қоидаларга ҳам шундай баҳо бериш мумкин. Улар мустақил эмаслигини барчамиз яхши биламиз. Гап судлар ҳақида борар экан, суд ҳокимиятининг олий шакли – конституциявий суд ҳақида тўхталишга тўғри келади. Чунки судлов институтининг бу шакли номигагина мавжуд – шу давр ичида бу идоранинг бирон бир қонун ёки қарорни Конституцияга мос келмаслиги вазидан бекор қилганлигини билмайман. Ҳозир ҳам давлат ҳокимиятининг турли тармоқлари томонидан Конституцияга зид юридик ҳужжатлар юзлаб, минглаб сонда қабул қилинмоқда, лекин бу судлов идораси томонидан бунга чек қўйиш учун ҳеч қандай чора-тадбир кўрилмаяпти. Шу маънода Конституциявий судни тугатиб, унинг ваколатларини Олий судга ўтказилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Яна бир муаммо референдум ва сайловлар ўтказишнинг конституциявий талаблари ҳамда амалиёт ўртасидаги зиддият билан боғлиқ. Масалан, биринчи Президент умр бўйи шу лавозимда қолди. Ваҳоланки, у кўпи билан икки марта сайланиши лозим эди. Ўша даврда президентлик муддати ҳам референдум орқали 5 йилликдан 7 йилликка ўтказилди, аммо кейинчалик ими-жимиди, қайта референдум ўтказмасдан яна 5 йиллик муддатга қайтарилди.

Маҳаллий маъмурий ҳудудлар – вилоят, шаҳар ва туманлар ҳокимларининг маҳаллий кенгашларга раислик қилишлари ҳам демократик жамият талабларига зид эканлиги бугун бот – бот гапириляпти; бу масала ҳам Конституция даражасида ҳал этилиши зарур. Шунингдек, ҳокимларнинг тайинланиши билан боғлиқ амалиёт ҳам ўзгариши керак. Чунки ҳозирча ҳоким халқ олдида эмас, балки ўзидан юқоридаги амалдор олдида ҳисобдон ҳисобланади. Жамиятимиздаги ҳозирги ишсизлик кўлами ҳамда аҳолининг ижтимоий аҳволини ҳисобга олган ҳолда давлатнинг ҳар бир меҳнатга яроқли фуқарони иш билан таъминлаш мажбуриятини конституцияга ёзиб қўйиш зарур. Шунингдек, ҳар бир ишсиз инсон белгиланган ишсизлик нафақасини олиш имкониятига эга бўлсин! Тўғри, амалдаги конституциянинг 37-моддасида “Ҳар бир шахс меҳнат қилиш, қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир” деб ёзиб қўйилган, аммо бу етарли бўлмаяпти.

Ҳар қандай мамлакатда ижтимоий соҳа, айниқса, таълим ва тиббий хизмат муҳим саналади. Ўзбекистонда ҳам асосий муаммолар илдизи аслида шу тармоқлар фаолияти, уларга нисбатан аниқ бир сиёсий ва ҳуқуқий ёндашувнинг йўқлиги билан боғлиқ. Қолаверса, мамлакатимиз истиқболи шу соҳалар фаолияти билан белгиланади. Шунинг учун ҳам тиббий хизмат ҳамда таълимнинг ҳар қандай даражаси ва шакли текин эканлиги ҳақидаги қоида Конституцияда ўз

аксини топиши мақсадга мувофиқ. Тўғри англадингиз – бу хизмат турлари мутлақо текин бўлиши зарур!

Конституцияда шунақа моддалар борки, улар фақатгина декоратив характерга эга, шунинг учун ҳам уларни матндан чиқариб ташлаш мақсадга мувофиқ, деб ўйлайман. Чунки моҳиятан конституцияда мавжуд бўлган ҳолатлар ҳаётда ўз аксини топиши лозим. Унинг конституциялиги ҳам шунда, аслида. Масалан, оила ҳақидаги бобни олиб кўрайлик. Унда оила давлат ҳимоясида эканлиги таъкидланади. Бироқ унинг қандай ҳуқуқий ёхуд ижтимоий механизм, воситалар билан ҳимояланиши кўрсатиб ўтилмаган. Қолаверса, биз қанчалик конституциямиздаги шу ва шунга ўхшаш ўзига хосликлар билан мақтанмайлик, бир нарсадан кўз юмиб бўлмайди: конституция қабул қилиниб, кучга киргач, мамлакатимизда оилавий ажримлар ва низолар сони мунтазам равишда ошиб борди. Энди биз бу кўрсаткич бўйича дунёнинг олд давлатларидан бирига айландик. Агарда асосий қонунимиздаги ушбу бобнинг жамият, халқ учун қандайдир ижобий таъсири бўлганида эди, бундай бўлмасди.

Шу маънода, бизда давлат идоралари, у Президент маҳкамаси, вазирликлар, Парламент, суд – прокуратура органлари ёки куч ишлатувчи тизимлар бўлсин, барчаси ёпиқ. Ахир улар халқнинг хизматкорлари бўлишлари керак эмасми!?

Шунингдек, ўтган аср 90 – йилларининг бошида колхозларнинг тугатилиши билан 70 йил давомида халқ меҳнати эвазига яратилган жуда катта моддий ва маънавий бойликлар талон – тарош қилинди. Колхозлар тугатилди-ю, аммо уларнинг ўрнига ҳеч бир бошқарув идораси яратилмади. Натижада қишлоқлар эгасиз қолди, мамлакатимиз иқтисодиётининг бош соҳаси бўлган қишлоқ хўжалиги хонавайрон бўлди, миллионлаб аҳоли ишсиз қолди. Колхоз бу – ҳокимлик ва фермер ўртасида боғловчи восита, у қишлоқ аҳолисини ва қишлоқ хўжалигини бошқаришнинг энг самарали шакли! Уни қайта тиклаш орқали биз иқтисоднигина эмас, балки ижтимоий муносабатларниям яхшилаёмиз. Тўғри, колхозлар советлар даврида ташкил этилди, аммо уларнинг бу тузум мафкурасига алоқаси йўқ, сабаби у бизнинг миллий зеҳниятимизга тўла – тўкис мос келади. Чунки бизга жамоавийлик психологияси хос. Шунинг учун ҳам конституцияга ижтимоий – иқтисодий инструмент сифатида колхоз ҳақидаги бобнинг киритилиши мақсадга мувофиқ. Уни колхоз, жамоа хўжалиги ёки бошқа ном билан аташнинг аҳамияти йўқ.

Ва ниҳоят, сўнгги таклиф шундан иборатки, агар дунёда Ўзбекистон деган мамлакат ягона эканлигини, ўзбек

миллатига мансуб инсонларнинг дунё бўйлаб сочилиб кетганлигини эътиборга оладиган бўлсак, Бош Қомусимизда “Ўзбекистон - барча ўзбеклар учун ватандир. Улар дунёнинг қайси мамлакатида яшашмасин, ўзларининг тарихий ватанларига эмин – эркин келиб – кетиш, агар шу ерда яшашни хоҳлашса, ҳеч бир монеликсиз фуқаролик олиш ҳуқуқига эгадирлар” деб ёзиб қўйилиши керак.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни айтишим мумкинки, агар Бош Қомусимизга шу ўзгаришларни олиб кирадиган бўлсак, Конституция талабларини ҳаётимиз шарт-шароитларига мувофиқ келишини таъминлашдан ташқари, унинг 7-моддасида ёзиб қўйилганидек: “Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир” деган талабни, шунингдек, Тараққиёт стратегиясида кўрсатилган вазифаларни муваффақиятли бажариш имкониятига эга бўламиз.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, - 2018 й.
2. Шавкат Мирзиёев. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотлар йўлини қатъий давом эттирамиз. “Янги Ўзбекистон” газетаси, 223-сон, 2021 йил, 7 ноябрь, 3-бет.

